

nujících se vyšetřování a odhalování zločinů komunismu v České republice a v Rumunsku“. Přítomní reagovali zejména na neočekávané události v Rumunsku, kde místní postkomunistická reprezentace zřejmě využila přítomnosti ředitele tamního Ústavu pro vyšetřování komunistických zločinů a paměti rumunského exilu na pražské konferenci. Dr. Marius Oprea, uznávaný odborník na dějiny obávané politické policie Securitate, byl náhle odvolán z funkce. Zároveň byla jeho instituce prakticky zbavena vyšetřovacích pravomocí. Dle mého mínění se rumunská situace dá jen obtížně srovnávat s momentálními podmínkami pro bádání v oblasti komunistických zločinů v České republice.

Skutečně nadčasovým dokumentem se stal druhý závěrečný text: jedenáctibodová Deklarace o zločinech komunismu. Její plné znění si lze přečíst na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů, proto v tomto textu zdůrazňuji pouze bod desátý týkající se dotvoření Platformy evropské paměti a svědomí a připomenutí jednotlivým evropským vládám, že je třeba splnit závazky ohledně práce Platformy. Platforma by neměla zůstat pouhou politickou deklarácí. Měla by být naplněna konkrétním obsahem, společnými projekty účastnických států a institucí a dělnou kooperací na těchto projektech. ♦ PhDr. Markéta Doležalová

Mystifikace dějinami, mystifikace v dějinách. Využívání a překrucování dějin a školní dějepis

Pořadatel: Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Místo a datum konání: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 26.–27. listopadu 2009

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem pořádala ve dnech 26.–27. 11. 2009 dvoudenní didaktický seminář *Mystifikace dějinami, mystifikace v dějinách. Využívání a překrucování dějin a školní dějepis*. Nejednalo se o prvé setkání. Didaktické semináře v Ústí nad Labem mají tradici, již stojí za to udržovat, protože jsou nesporným přínosem pro širší učitelskou obec. Není to dáno pouhou skutečností samotného setkávání učitelů, s následně vedenou diskusí o metodách, problémech a nových směrech či poznatcích ve výuce, nýbrž samotnou koncepcí seminářů, pojatých tak, aby se jich mohli účastnit pedagogové z Čech a Slovenska působící na základních, středních i vysokých školách. V onom rozpětí je rozpor jen zdánlivý. Zkušenosti jedněch se mohou, jak se skutečně ukazuje, vhodně doplňovat. O záměrech seminářů vypovídají úvodní věty Josefa Märce, jednoho z pořadatelů, otištěné ve sborníku *Stereotypy a mýty v dějepisném vyučování*. Cílem by měla být výuka dějepisu bez ideologických a nacionalistických klišé, výuka obohacená o soudobé vědecké poznatky a nakonec i výuka blížící se vlastní formou ke slavnému, avšak velmi často opomíjenému a možná i nepřesně chápanému úsloví „škola hrou“, jak nakonec ukázala ve svém příspěvku Iva Dvořáková (*Možnosti mystifikace ve školním dějepise metodami dramatické výchovy*).

Téma mystifikace se ukázalo jako dostatečně nosné, jak potvrdily nejen jednotlivé referáty, ale i následně diskuse.

Několik příspěvků bylo věnováno navenek úsměvnému, někdy zdánlivě až humornému fenoménu karikatury a anekdotě. Referující však přesvědčivě doložili, že do „pláštíku“ humoru a nadsázky bývají často zahaleny palčivé problémy, s nimiž se v jiném kontextu setkáváme při studiu dějinných jevů. Viliam Kratochvíl ve své úvodní přednášce *Karikatúra ako školský historický prameň* poukázal na možnost (nutnost) verbalizace karikatur, včetně jejich vzájemné konfrontace při analyzování konkrétních událostí. S určitou samozřejmostí budeme vnímat rozdílné pohledy na stejné události, například na druhou světovou válku, od britského, německého nebo ruského (sovětského) karikaturisty. Přednášející však na příkladu konkrétní karikatury (David Low, Daily Express, 30. 9. 1938) doložil způsob, jímž může schopný autor na podkladě jedné „kresby“ anticipovat jejich další vývoj. David Low ve své karikatuře vystihl podstatu jednání v Mnichově v září 1938 takto: Čtyři státníci sedí pospolu. Hitler s Mussolinim sedící na okrajích stolu v arogantním gestu a v uniformách. Mezi nimi se ve fracích krčí Chamberlain a Daladier. Za nimi ve dveřích stojí velká postava Stalina, v takřka stejné uniformě a gestu „diktátorů“, a ptá se: *Pánové, nemáte pro mne volnou židli?* Autor svou kresbou, mimo další konotace, jako by předjímal sovětsko-německý pakt o neútočení.

Zdaleka ne všechny příspěvky byly věnovány problematice pedagogického charakteru. Téma semináře, obsažené již v jeho názvu, dávalo tušit, že otázky mystifikace, využívání a překrucování (zneužívání) jednotlivých událostí nemusí být záležitostí propagandy totalitních režimů nebo totalitárních vlád. Příspěvky věnované výuce dějepisu mezi dvěma světovými válkami potvrzovaly naše znalosti o tom, že výuka dějepisu na školách byla, je a bude součástí (ideových nebo v horším případě ideologických) konstrukcí o národních dějinách. Při vytváření hodnotících soudů nelze opominout dobové souvislosti. Jen důkladná znalost historických reálií nás může uchránit před poněkud módním nihilistickým pohledem na „naše malé“ dějiny, jak ukázal Matouš Turek (*Užití a zneužití témat Slované versus Germáni v prvorepublikových učebnicích dějepisu*) nebo Mirek Němec (*Pekařovo pojetí dějin v českém a německém školním dějepisu první republiky*).

V žádném případě nemůžeme říci, že by se jednalo o problém předchozích generací. Nesetkáváme se snad i dnes s dobovými pohledy (výklady) na události druhé poloviny 20. století? S pohledy uměle a normativně vytvořenými pro ovlivnění nejširší veřejnosti? Přesněji řečeno s propagandou, jejíž rezidua nás dodnes v určité míře ovlivňují? Nad jednou, do současné doby stále fungující konstrukcí propagandy, se pozastavil Kamil Činátl: *České moderní dějiny v obraze Třiceti případů majora Zemana*. Typizace jednotlivých postav z vybraných dílů známého seriálu ukázala skryté zákonitosti dobře fungující a promyšlené propagandy, za jejichž přispění dochází k nenásilnému, bezděčnému a vlastně podprahovému ovlivňování diváků, veřejnosti. Vždyť i fakt, že seriál reflektoval v základních konturách posloupnost jednotlivých událostí – například padesátá léta, rok 1968 a normalizaci v jejich vzájemné kontrapozici – a jakoby varioval jejich vyznění, podporoval zdánlivou hodnověrnost zobrazovaných příběhů. Nejednalo se přitom o nic jiného než o pragmatické využití jednoho z principů propagandy.

Přednáška Zdeňka Beneše *Koncept pro moderní školní dějepis: „Ironizace“ dějin* pojímala dějiny jako víceúčelový nástroj, v jehož rámci dochází k vytváření obrazů inter-

pretace, na jejichž podkladě vzniká hodnotový žebříček vztažený nejen k minulosti, ale i k přítomnosti a budoucnosti, přičemž výsledný obraz může být v rozporu s tzv. historickou realitou. Jedná se tedy spíše o zpětnou reflexi určitých událostí, momentů či osobností v dějinách. Profesor Beneš uvedl dva příklady, za jejichž pomoci byly v minulosti a poněkud jiným způsobem i dnes dějiny „vyprávěny“. Starší způsob spočívá v heroizaci historie. Modernější (nebo snad jen mladší, i on jednou zastará) způsob staví na ironizaci jednotlivých událostí a udržení si odstupu při výkladu dějin. Po všem řečeném je zřejmé, do jaké míry záleží na postoji, který zaujme historik k dějinám (přesněji k danému tématu), ale nejenom k nim. Záleží i na jeho vztahu k posluchačům, čtenářům, přičemž postoj – v nejlepší slova smyslu – vykladačů dějin nezaujímají dnes pouze odborníci. Naopak, dějiny se stávají předmětem popularizace, politiky a v současnosti hlavně zábavy. Ať již kvalitní, nebo pokleslé, přijímané, či z různých důvodů odmítané. Dlouhé fronty nadšených ctitelů Jára Cimrmana svědčí v tomto směru o mnohém. A školní dějepis? Smiřme se s faktem, že je předmětem historické narace, již nelze oprostít od určitého ideového pohledu a rozlišení, kterých je při jeho výkladu ve školních lavicích zapotřebí.

Při pojímání dějin jako víceúčelového nástroje poznání, díky němuž dochází ke konstituování hodnotového žebříčku, si stěžít můžeme, zejména v případě minulých generací, odmyslit postavu historika jakožto osobu svým způsobem odpovědnou za výklad dějin. V současné době již daleko méně záleží na skutečnosti, do jaké míry a na jak dlouho bude jeho výklad vytvářet „většinový“ názor veřejnosti na historickou událost. Jedním z faktorů, který bezpochyby ovlivňuje historikův pohled, je jeho životní zkušenost, jinými slovy reflexe prožitého. V tomto smyslu si těžko představit osobnost povolanější, než jakou je Toman Brod, jenž v úvodu semináře přednesl několik zamyšlení na téma *Perspektivy Masarykovy republiky*. V samém počátku posluchači vyslechli odpověď na dvě předestřené řečnické otázky: Šlo zabránit katastrofě Titaniku a rozpadu Rakouska-Uherska? Zdánlivě prostou odpověď „Nevím“ doplnil Toman Brod citátem Bohumíra Šmerala, zakladatele Komunistické strany Československa: *Nelze vyloučit, že jsme získali přechodně samostatnost proto, abychom se stali kořistí příštích vítězů*. A již první věty odhalily kritický pohled renomovaného historika na jedno necelé dvacetiletí Československé republiky. Jakýmsi motem celé přednášky se stala ne příliš složitá, často však zapomínaná poučka o tom, že vítěz nemusí zůstat vždy vítězem. K ní byly připojeny ještě sentence, stejně tak staré jako neustále platné: *Je dobré vyvarovat se zlé vůle a jednání z pocitu síly v době vlády; je nutné předcházet hněvu ovládaných*.

Co platné, že Češi stáli pevně za „svoji“ republikou, jejími ideály a představiteli, když zbytek obyvatelstva mnohonárodnostního Československa měl – či vyhledával – důvody k nespokojenosti. K jejich utišení, k odstranění pocitu křivdy, nemusejí zdaleka stačit pragmaticky pojaté zákony na ochranu menšin. Záleží na zavádění daných zákonů do praxe, na jejich uplatňování v každodenním životě. Vládnoucí národ by se měl (musí) tázat svých menšin (jednotlivců i skupin), zda a jak jsou spokojeni ve státě, v němž žijí. V případě Československa tím spíše, že se za pomezím vlastních hranic jen stěžít mohlo spolehnout na „věrné“ a bezelstné spojence.

V tomto směru se stal určující vztah k Německu a Němcům. I po prohrané válce zůstalo Německo nejmocnějším státem střední Evropy a německá menšina po „českoslo-

venském“ národě druhým nejpočetnějším etnikem v Československu. Konsolidaci dvacátých let přerušila světová krize se známými důsledky mezinárodního charakteru (Adolf Hitler). Příčiny vzrůstajícího napětí mezi vládnoucím národem a Němci žijícími v Československu kořenily podle Tomana Broda i v dojmu, že jejich říšští soukmenovci jsou na tom od poloviny třicátých let po stránce životní úrovně lépe než oni sami. Navenek nezáleží na podloženosti samotného dojmu, ale na jeho rozšíření, na intencionálních souvislostech, jimiž je podobný pocit živěn. Pro německé obyvatelstvo v Československu se politické řešení otázky sebeurčení (jeden z principů, díky němuž vznikla Československá republika, obsažený v tzv. 14. bodech prezidenta Woodrowa Wilsona), uvedené v život připojením pohraničních území k Německu, mohlo zdát nápravou křivd roku 1918. Jednalo se jistě o postoj notně krátkozraký. Avšak i Československo bylo, použijeme-li s spolu s přednášejícím metafory, státem od svého zrodu křehkým, závislým na klidu a předvídatelnosti mezinárodních poměrů. Pro pochopení poměrů v hitlerovském Německu a programu národního socialismu jakožto vzorů, k nimž bylo ze strany československých Němců lákavé a snadné se upínat, zazněla ještě jedna opomíjená myšlenka. Německo před samým koncem třicátých let jistě nebylo státem demokratickým. Nebylo však ještě ani státem, který rozpoutal druhou světovou válku. Ani státem, který do praxe uvedl hrůznou doktrínu o vyhlazení méněcenné rasy, holocaust.

Možnosti Československa čelit vzrůstajícímu mezinárodnímu napětí byly značně omezené. Snadno tedy, jak zdůraznil přednášející, českoslovenští diplomaté přehlédli či nedocenili poučku o pragmatických postupech, limitech a proměnných zásadách určujících tímž dílem politiku vnitřní i jako mezinárodní. Sovětský svaz, byť smluvní spojenec Československa, byl přece jen státem, jak řekl Toman Brod, perfidním, státem teroru a nevalné pověsti. Spojenec, jehož „spojenectví“ šlo snadno zneužít k protičeskoslovenské propagandě. Fatální byla i skutečnost, že Československo mělo naprosto nepatrnou možnost ovlivnit z mezinárodního hlediska své šance na přežití v oné meziválečné, jakkoliv ne bezchybné, ale přeci jen demokratické podobě.

Úvaha Tomana Broda byla v mnoha směrech až překvapivě aktuální. Upozornila na omezené možnosti malých států obstat v dobách politických krizí. Kritický pohled na meziválečné Československo nebyl prost připomenutí jeho kvality a tradice, k nimž se lze dodnes hlásit. Výklad historických souvislostí nestál na heroizaci nebo ironizaci historických dějů, ale na promyšlené komparaci určitých momentů dějin první třetiny 20. století, těch podstatných pro vývoj i zánik Československa. Jen naznačená však zůstala odpověď na otázku, zda existovalo jiné a přitom reálné řešení proměny střední Evropy po první světové válce.

Díky vydávaným sborníkům se příspěvky a postřehy účastníků semináře mohou – a myslím, že by i měly – dostat mezi další zájemce z řad odborné veřejnosti. Ne každému je dopřáno účastnit se podobného setkání. Nestačí mít pouze dobrou vůli a sledovat nové směry a poznatky v oboru. Často záleží na ochotě zaměstnavatele umožnit konkrétnímu pedagogovi účast. Seminář *Mystifikace dějinami, mystifikace v dějinách. Využívání a překrucování dějin a školní dějepis* nabídl účastníkům nemálo podnětů. Výše psaná zpráva se dotkla jen části z celkového množství přednášek a následných diskusí. Nezbyvá než těšit se na sborník, v němž zájemce nalezne všechny příspěvky k bohatému programu semináře. ♦ Martin Tichý